

СЕКЦІЯ 7. КЛАСИФІКАЦІЯ ЦИФРОВИХ НОВИН, ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ДАНИХ

Дарія Саволюк

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

РОЛЬ ВІЗУАЛЬНОЇ ГРАМОТНОСТІ У ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА ФЕЙКАМ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

У сучасну епоху цифрових комунікацій, де візуальний контент став домінантним способом передачі смислів, проблема верифікації зображень та відео стає критичним елементом когнітивної безпеки суспільства. Соціальні мережі, функціонуючи за алгоритмами економіки уваги, сприяють швидкому розповсюдженню емоційно забарвлених візуальних стимулів, які часто виявляються інструментами маніпуляцій та дезінформації. У цьому контексті візуальна грамотність, здатність критично аналізувати, інтерпретувати та оцінювати автентичність візуальних повідомлень виступає не лише як когнітивна навичка, а як фундамент медіарезистентності. Традиційні текстові методи фактчекінгу виявляються недостатніми перед обличчям синтетичного контенту, що зумовлює необхідність глибокого аналізу ролі візуальної грамотності у виявленні фейків.

Візуальна дезінформація діє на підсвідомому рівні, оскільки людський мозок опрацьовує зображення значно швидше за текст, а рівень довіри до «побаченого на власні очі» є історично вищим. Сучасні технології маніпуляції візуальним контентом охоплюють широкий спектр: від простого використання фотографій у невідповідному контексті (miscontextualization) до створення глибоких фейків (deepfakes) за допомогою штучного інтелекту. Деонтологічний аспект цієї проблеми полягає у навмисному викривленні візуального доказу для формування хибної картини світу, що в умовах гібридних загроз може мати катастрофічні наслідки для суспільної стабільності.

Аналіз конкретних прикладів дозволяє простежити механіку візуальних маніпуляцій та критичну роль візуальної грамотності у їх викритті. Одним із класичних способів дезінформації є «рециркуляція» старих зображень під виглядом актуальних подій. Під час початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році в соціальних мережах масово поширювалися кадри авіаційних ударів, які насправді були фрагментами з комп'ютерних ігор або зйомок військових навчань минулих років. Глядач з низьким рівнем візуальної грамотності сприймав

ці кадри як документальне підтвердження поточної ситуації, тоді як критичний аналіз дозволяв помітити артефакти цифрової графіки або невідповідність погодних умов і ландшафту заявленій локації. Цей приклад ілюструє, що візуальна грамотність починається з елементарної перевірки джерела через інструменти зворотного пошуку зображень, що дозволяє миттєво встановити першоджерело та дату створення файлу.

Більш складним рівнем візуальної дезінформації є використання селективного кадрування або цифрового редагування для зміни змісту події. Резонансним прикладом є маніпуляція з фотографією саміту G7 у 2018 році, де різні ракурси зйомки створювали діаметрально протилежні наративи про характер взаємин між лідерами держав. Візуально грамотний аналітик у такій ситуації не обмежується одним кадром, а шукає панорамні зйомки або серію фотографій, щоб зрозуміти повний контекст мізансцени. Це доводить, що критичне сприйняття візуального ряду вимагає розуміння композиційних прийомів та усвідомлення того, що камера завжди є суб'єктивним інструментом у руках оператора або замовника контенту.

Особливе місце в сучасній ієрархії фейків посідають дипфейки – синтетичні медіа, створені на основі нейромереж. У 2023 році світові медіа облетіли зображення «арешту» Дональда Трампа та Папи Римського у модному пуховику. Хоча ці приклади здавалися відносно невинними, вони продемонстрували вразливість масової свідомості перед гіперреалістичною графікою. Візуальна грамотність у цьому випадку трансформується у навичку детекції технічних аномалій: неприродне кліпання очей, розмитість країв об'єктів, невідповідність тіней або дивна текстура шкіри. Розуміння того, як працюють алгоритми генеративного ШІ, дозволяє користувачу зберігати скептицизм навіть перед обличчям надзвичайно переконливого візуального ряду.

В українському медіапросторі візуальна грамотність набула значення інструменту виживання. Поширення фейкових наказів державних органів, згенерованих фото «наслідків обстрілів» або маніпулятивних відео з українськими військовими потребує від споживача інформації навичок цифрової криміналістики. Наприклад, виявлення фейкових документів часто базується на аналізі шрифтів, печаток та гербів, які ШІ часто відтворює з помилками. Журналістська деонтологія в цьому контексті вимагає від редакцій не лише перевірки фактів, а й обов'язкового візуального аудиту кожного матеріалу, що потрапляє в мережу, оскільки один неправдивий кадр може нівелювати довіру до всієї інформаційної кампанії.

Роль візуальної грамотності також проявляється у протидії емоційному зараженню. Фейки в соціальних мережах часто використовують «шок-контент», щоб виключити раціональне мислення користувача. Високий рівень грамотності дозволяє ідентифікувати такі

прийоми як маніпулятивні та зробити паузу для раціонального аналізу. Це включає перевірку метаданих файлів (EXIF-даних), аналіз геолокації через співставлення об'єктів на фото з супутниковими знімками (OSINT-методики) та розуміння психології сприйняття кольору і світла.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що візуальна грамотність є інтегральною складовою медіакомпетентності в сучасному цифровому суспільстві. Вона перетворює пасивного спостерігача на активного аналітика, здатного розрізняти реальність і симулякр. У світі, де соціальні мережі стають основним полем інформаційних битв, саме здатність «читати» зображення так само глибоко, як і текст, стає головною перепорою для розповсюдження дезінформації. Подальший розвиток цієї галузі потребує синергії між технологічними інструментами автоматизованої перевірки та розвитком критичного мислення індивіда, що є єдиним дієвим механізмом збереження істини в епоху постправди.

Список використаних джерел

1. Iryna Moyseyenko, Iryna Odobetska, Andrii Kovalenko, Vladyslav Mozalov and Olha Rud. «Análisis lingüístico de las noticias falsas: Detección de tácticas de manipulación». Comunicación y Hombre. 2026, n° 22, pp 101-111. DOI: <https://doi.org/10.32466/eufv-cyh.2026.22.927.101-111>
<https://comunicacionyhombre.com/en/article/analysing-fake-news-through-linguistics-detecting-manipulation-tactics/>
2. Lysenko, Serhii and Verba, Olha and Kyrychenko, Viktor and Gandziuk, Vitaliy and Odobetska, Iryna, Building Digital Safety amid Technological Modernization and New Challenges for Management Strategy (March 02, 2025). OIDA International Journal of Sustainable Development, 18 (11), 159-166, 2025., Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=5376784>
3. Olena Rosinska, Oksana Zhuravska, Natalia Zykun, Vitaliy Gandziuk Stereotyped Media Images as a Method of Forming Delusions of Ordinary Consciousness [Electronic resource]. /International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE) ISSN: 2278-3075, Volume-9 Issue-1, November 2019. P. 2607-2612. Mode of access: <https://www.ijitee.org/download/volume-9-issue-1/>

Науковий керівник: Гандзюк В.О., кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри журналістики, реклами та зв'язків з громадськістю, декан факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха.